

Životné prostredie a rozvoj - Rio Summit '92

Záverečnou fázou Konferencie OSN pre životné prostredie a rozvoj UNCED '92 bol tzv. Rio Summit v dňoch 1. - 14. júna 1992. Nebola to len najväčšia udalosť OSN tohto roku, ale najväčšie stretnutie hláv štátov v dejinách OSN vôbec. Zišlo sa ich tu 120.

Napriek výhradám, mnohým oprávneným, znamená tento summit určitý míľnik, začiatok nového procesu, ktorý sa všeobecne považuje za oveľa dôležitejší ako vlastné stretnutie v Riu. Už teraz sa prirovnáva významom k helsinskému a post-helsinskému procesu v otázkach odzbrojenia a ľudských práv.

Preto najväčší význam a výsledok summitu treba hľadať v politickej rovine. Už len fakt, že 120 hláv štátov a šéfov vlád sa muselo na určitý čas vhlbiť do problematiky vzťahu životného prostredia a rozvoja, znamená veľmi veľa.

V Riu sa prijalo 5 dokumentov. Prvým z nich je tzv. *Rio deklarácia*, ktorá vznikla miesto očakávanej Charty. Delegácie zistili, že štáty ešte nie sú dostatočne pripravené dohodnúť sa o životnom prostredí a rozvoji na úrovni charty. Deklarácia teda "deklaruje" čo by mali štáty považovať za povinnosť pre zachovanie života na Zemi v budúcnosti.

Ďalej sa prijali 2 mimoriadne významné konvencie. *Konvencia o zachovaní biologickej rôznorodosti (biodiverzity)* je základom pre posun od technokratického ponímania životného prostredia k pochopeniu rozhodujúceho momentu pre prežitie ľudstva na Zemi - k ochrane podmienok a foriem života (túto konvenciu nepodpisali USA). *Konvencia o klimatických zmenách* rozoberá príčiny globálneho oteplenia atmosféry, skleníkový efekt mnohých plynov vznikajúcich z hospodárskej činnosti človeka, príčiny vzniku ozónovej diery, ale najmä hovorí o opatreniach potrebných na zlepšenie situácie.

Na ochranu lesov sa namiesto očakávanej konvencie prijala tzv. *Právne nezáväzná úradná správa o princípoch všeobecného konsenzu v riadení, zachovaní a udržateľnom rozvoji všetkých typov lesov*.

Najrozsiahlejším dokumentom (asi 800 strán - súbor 40 dokumentov) je tzv. *Agenda 21 - Agenda 21. storočia*, ktorá je vlastne programom všestrannej starostlivosti o životné prostredie sveta.

Agenda 21 má 4 časti:

- Prvá časť obsahuje 8 dokumentov zo *sociálnej a ekonomickej dimenzie životného prostredia* (názvy sú prekladom originálnych anglických pomenovaní):

- Medzinárodná kooperácia na zrýchlenie trvale udržateľného rozvoja v rozvojových krajinách a príslušné domáce pravidlá;
- Boj proti chudobe;
- Zmena štruktúry spotreby;
- Demografická dynamika a udržateľnosť rozvoja;
- Ochrana a podpora podmienok ľudského zdravia;
- Podpora trvale udržateľného rozvoja ľudských sídiel;
- Integrácia životného prostredia a rozvoja v rozhodovaní.

Azda najväčším problémom tohto okruhu je boj proti chudobe. Veľmi dôležité sú aj otázky populačnej explózie. Jed-

noznačne sa ukázalo, že chudoba a nadmerný počet obyvateľov sú rozhodujúce faktory degradácie životného prostredia.

- V druhej časti sa rozoberajú klasické *otázky ochrany a riadenia zdrojov pre rozvoj*. Obsahuje dokumenty:

- Ochrana atmosféry;
- Integrovaný prístup k managementu krajinných zdrojov;
- Boj proti odlesňovaniu;
- Riadenie krehkých (zraniteľných) ekosystémov: boj proti desertifikácii a suchu;
- Riadenie krehkých (zraniteľných) ekosystémov: udržateľný rozvoj horstiev;
- Podpora udržateľného poľnohospodárskeho a vidieckeho rozvoja;
- Ochrana biologickej diverzity;
- Environmentálny management biotechnológií;
- Ochrana oceánov a všetkých druhov morí - vrátane uzavretých a polouzavretých, ochrana pobrežných území, ako aj ochrana, racionálne využitie a rozvoj ich živých zdrojov;
- Ochrana kvality a dodávky vodných zdrojov: aplikácia integrovaného prístupu k rozvoju, riadeniu a využitiu vodných zdrojov;
- Environmentálny management toxických chemikálií, vrátane prevencie pred ilegálnou medzinárodnou dopravou toxických a nebezpečných produktov;
- Environmentálny management nebezpečných odpadov, vrátane prevencie pred ilegálnou dopravou nebezpečných odpadov;
- Environmentálny management tuhých odpadov a problémov odpadových vôd;
- Bezpečný environmentálny management rádioaktívnych odpadov.

- Tretia časť sa týka *posilnenia úlohy tzv. "veľkých" skupín (major groups)*, ako sú ženy, mládež, domorodci. Obsahuje:

- Globálne akcie pre ženy za udržateľný a rovnoprávny rozvoj;
- Deti a mládež v trvale udržateľnom rozvoji;
- Spoznanie a posilnenie úlohy domorodcov a ich spoločenstiev;
- Posilnenie úlohy nevládných organizácií: partneri pre trvale udržateľný rozvoj;
- Iniciatíva miestnej správy pre podporu Agendy 21;
- Posilnenie úlohy pracujúcich a ich odborových organizácií;
- Posilnenie úlohy obchodu a priemyslu;
- Vedecké a technické spoločnosti;
- Posilnenie úlohy poľnohospodárstva.

- Štvrtá skupina sa zaoberá *prostriedkami implementácie Agendy 21*. Patria sem dokumenty:

- Finančné zdroje a mechanizmy;

- Environmentálne technológie: kooperácia a zabezpečenie kapacít;
- Veda v trvale udržateľnom rozvoji;
- Podpora vzdelávania, spoločenského vedomia a školení;
- Národné mechanizmy a medzinárodná kooperácia pri zabezpečení kapacít v rozvojových štátoch;
- Medzinárodné inštitucionálne zabezpečenie;
- Medzinárodné právne nástroje a mechanizmy;
- Informácie pre rozhodovanie.

Mimoriadne rozporuplným procesom prešli najmä dokumenty o finančných zdrojoch a prenose technológií.

Ako vidieť, agenda UNCED '92 sa od prvého prípravného výboru (Nairobi, august 1990) značne rozšírila. V čase rozhodnutia usporiadať Konferenciu OSN o životnom prostredí a rozvoji (rezolúcia OSN 44/228, r. 1989) určite nikto nepredpokladal, že tak veľmi zdôrazňovaná spojka "a" medzi životným prostredím a rozvojom vynesie na povrch toľko rôznorodých a hlbokých problémov, ktoré bude treba politicky i odborne formulovať do dokumentov. Oproti pôvodným 8 témam v dvoch pracovných skupinách a niekoľkým tzv. medziodvetvovým problémom (crosssectorial issues), výsledná štruktúra agendy konferencie dosiahla oveľa širší záber. Fakt, že na úrovni OSN sa prijalo také množstvo dokumentov a v takej šírke problémov životného prostredia (celkom iste sa bude dať na ne v nasledujúcich rokoch odvolávať), možno považovať za politický, ale aj za politicko-odborný úspech, napriek tomu, že obsah jednotlivých materiálov z prísne odborného hľadiska mohol byť aj kvalitnejší.

Z veľkého rozsahu prerokovanej agendy prirodzene vyplýva, že tu boli rôzne názory a vznikali i spory. Práve poznanie, že chudoba, nedostatok finančných zdrojov, preľudnenosť, zastarané technológie, štruktúra spotreby energie a výrobkov sú rozhodujúcimi príčinami degradácie životného prostredia, ako aj priepastné rozdiely medzi stupňom rozvoja, výrobou a konzumáciou medzi vyspelými a rozvojovými štátmi a skúmanie príčin tohto stavu vyniesli na povrch ťažko riešiteľné otázky. Rozvojové štáty, kde sa stupeň rozvoja a chudoba snúbi s kritickým stavom životného prostredia, považujú za pôvodcu tohto stavu nadmernú spotrebu vo vyspelých oblastiach. Preto tieto štáty (tzv. skupina G-77) žiadali vyspelé krajiny o dodatočné finančné zdroje (napr. návrh Číny vytvoriť tzv. celosvetový Zelený fond), nekomerčný a preferenčný transfer ekologicky vhodných technológií a patentov. Vyspelé európske štáty však skôr presadzujú princíp novej koncepcie partnerstva a nových finančných mechanizmov. USA, Kanada a i. zdôrazňujú efektívnejšie využívanie existujúcich zdrojov, rozvoj súkromného sektoru a trhových mechanizmov.

Ako červená niť sa teda celým prípravným procesom UNCED '92 ťahal diplomatický boj medzi rozvinutými a rozvojovými štátmi. Na stretnutí v Riu sa spor uhladil, na vlastnom summite boli už názory veľmi tolerantné, rozdiely v prístupe k týmto otázkam však ostali. Nečudo, veď sa objavila suma 125 miliárd dolárov, ktorú by mali rozvinuté štáty ročne presúvať do rozvojových krajín na zavádzanie Agendy 21 do života.

Počas prípravného procesu UNCED '92 sa rozpadlo RVII, Varšavská zmluva, ZSSR, čo znamenalo aktivitu štátov východoeurópskej skupiny, ktoré sa teraz označujú za krajiny s

ekonomikou v prechode (economics in transition). Tieto štáty majú špecifické, veľmi odlišné podmienky životného prostredia a rozvoja, tak od vyspelých, ako aj od rozvojových krajín. Pri pokuse o vyjadrenie svojich problémov, ťažkostí a nárokov na pomoc najrôznejšieho typu (nielen bezprostrednú finančnú alebo technologickú) narážali na odpor rozvojových štátov, ktoré ich považujú za konkurenciu pri rozdeľovaní pomoci z vyspelých krajín. Pravda, v súčasnosti je východoeurópska skupina veľmi početná a rôznorodá. Maďarsko, Poľsko a ČSFR sa snažia dostať do "klubu" európskej dvanástky, nemožno však dávať na jednu platformu ani napr. pobaltské a ostatné republiky bývalého ZSSR.

Účasť delegácie ČSFR v procese UNCED '92 bola najaktívnejšia samozrejme pri rokovaní o tých dokumentoch o problémoch, kde sa kládol väčší dôraz na poznatky, skúsenosti, stupeň intelektuálnej vyspelosti ako na financie a technológie. Preto sme presadili naše návrhy do dokumentov o legislatívnych a inštitucionálnych otázkach, o ekologickom vzdelávaní a o plánovaní ľudských sídiel. Do dokumentov o integrovanom prístupe k prírodným zdrojom sme presadili nutnosť využívať krajinnokoekologické plánovanie LANDEP, ktoré vzniklo a rozvinulo sa v Ústave krajinskej ekológie SAV, presadili sme návrhy do ochrany biodiverzity a ďalších dokumentov. Možno povedať, že zo stredo- a východoeurópskych štátov - s výnimkou diplomaticky tradične silného Ruska - sme v odbornej časti konferencie boli najaktívnejší. Osobitne výraznú aktivitu prejavila čs. delegácia v III. pracovnej skupine, ktorú viedol náš predstaviteľ B. Moldan. Na poslednom prípravnom výbore v New Yorku sa zúčastnili rokovaní aj zástupcovia nevládných organizácií ČSOPK a SZOPK. Vzájomná spolupráca bola veľmi dobrá, čo ocenili aj mnohé zahraničné delegácie nevládných organizácií.

Celý proces UNCED bol "ostro sledovaný" a kritizovaný. Kritika vyplýva predovšetkým z toho, čo kto od neho očakával. Kto očakával rozhodujúci praktický zlom v odborných otázkach ochrany životného prostredia, je zrejme sklamaný. Vo vyspelých štátoch, ale aj v stredoeurópskych krajinách, sme už ďalej v mnohých otázkach každodennej ochrany životného prostredia, prírody, krajiny, máme prísnejšie kritériá, ako ich obsahujú dokumenty UNCED (mnohé majú iba proklamatívny, nezáväzný obsah). Ale práve proces UNCED '92 poukázal na obrovskú šírku problémov životného prostredia a rozvoja, ktoré vyplývajú z veľkých rozdielov spoločenského a ekonomického rozvoja medzi Severom a Juhom, Východom a Západom. Poukázal tiež, že na riešenie problémov životného prostredia nestačí len politická vôľa, deklarácie, entuziazmus zelených alebo len odborné poznatky. Treba vytvoriť zložité a v tomto momente ešte nie dostatočne rozvinuté mechanizmy štátnej regulácie, zaviesť trh, prenos finančných a technologických zdrojov, ktoré vytvoria aspoň predpoklady na postupnú zmenu viac alebo menej pochopiteľného ekonomického chovania pastiera z polopúštnych oblastí, zbierajúceho posledné rastlinné zvyšky z okolia na založenie malého ohňa, producenta reziva z tropických pralesov, ako aj výrobcu tovaru z vyspelého štátu, ktorý založil svoj podnik na relatívne nízkych cenách prírodných zdrojov. Ako sa ukázalo, ani štyri rozsiahle rokovania diplomatov a expertov rôzneho zamerania, ani Rio Summit mnohé z týchto problémov nevyriešili, napriek tomu, že v posledných roko-

vacích fázach sa kládol omnoho väčší dôraz na politické, ekonomické a právne aspekty trvale udržateľného rozvoja, než na odborné otázky ochrany životného prostredia a nikomu nemožno upierať snahu o úspešnosť rokovaní. To, že na svete sú také veľké rozdiely v stupni všeobecného ekonomického, sociálneho aj intelektuálneho rozvoja, že otázky životného prostredia a trvale udržateľného rozvoja na Zemi sa budú dať riešiť len postupne a bude sa musieť o nich ešte veľa rokovať je z hľadiska budúcnosti veľmi dôležitý poznatok.

Hodnota dokumentov a celého Rio procesu teda nie je v jednotlivostiach, ale práve v procese ako celku, v komplexnosti súboru dokumentov, ale aj v tom, že sa mnohé špecifické problémy životného prostredia a rozvoja prvýkrát sformulovali do dokumentov OSN, aj keď najčastejšími slovnými zvratmi v dokumentoch boli "mali byť", "ak je vhodné", "zvlášť", a pod.

Treba však povedať, že tieto dokumenty sa písali pre Nauru, Svazijsko, Santa Luciu, Burundi, Burkina Fasso, ako aj pre USA, Švédsko, Nemecko - čiže kompromisy boli nevyhnutné. Je to tak stále lepšie, ako keby sa dokumenty nenarodili.

Preto sa účastníci zhodli na tom, že stretnutie v Riu bol len začiatok, omnoho dôležitejší bude následný proces, konkretizácia a implementácia Agendy 21. Fakt, že všetky členské štáty OSN - rozvojové aj vyspelé - súhlasia a vyhlasujú, že životné prostredie a rozvoj sú nerozlučne späté a pre trvale udržateľný rozvoj treba vyriešiť problémy načrtnuté v Agende 21 a v ďalších dokumentoch, možno považovať za hlavný výsledok procesu UNCED '92 a Rio Summitu. To je naša spoločná budúcnosť, to je úloha post-Rio procesu. To sme sľúbili podpisom na obrovskú tabuľu tzv. Eart Pledge - Sľub Zeme.

Udržateľnosť bytia

Blahoslav Hečko vo svojom diele Dobrodružstvo prekladu (Slovenský spisovateľ, Bratislava 1991) tvrdí, a možno s ním súhlasí, že prekladateľ neprekladá slová, ba ani konkrétne štylistické prostriedky. Prekladá celok, tlmočí filozofický a estetický zmysel diela, zasadzuje ho do domáceho kultúrneho priestoru a tomuto cieľu sa podriaďujú aj detailné riešenia. Hečko má schopnosť nájsť pre každú situáciu adekvátny výraz, adekvátnu vetu, adekvátny transfer.

Z napísaného je zjavné, že ide o umelecký preklad, o možnosti literatúry a jazykovej kultúry. Nie menej významný, niekedy snáď jednoduchší pre svoju jednoznačnosť, je odborný preklad.

Do Zákona o životnom prostredí zo dňa 5. decembra 1991 sa dostala formulácia "...trvale udržateľný rozvoj". Slovné spojenie z anglického "sustainable development" sa takýmto spôsobom pretlmočilo a na viacerých miestach opakuje, nielen v uvedenej zákone, ale aj v rôznej ekologickej či environmentálnej literatúre.

Rozoberme si najprv "trvale udržateľný rozvoj". Podstatné meno rozvoj v slovenskom jazyku znamená v súčasnej slovnej zásobe niečo spojené s narastaním a zväčšovaním, rozmachom či rozkvetom. V istom období sa dostávalo najmä do spojení s expanziou (rozvoj priemyslu), s búrlivým rastom niektorých odvetví s inváznyimi prvkami, nie bez príznakov zvýšeného úsilia, skrytého alebo zjavného, ideologicky alebo v poslednom období reklamne zdôrazňovaného.

Z biológie vieme, že trvalý, hoci menej búrlivý rast jedného systému, je spravidla obmedzením iného. Prídavné meno udržateľný, sloveso udržať, uchovať, zachovať (napr. poriadok) je najvhodnejšie slovo v tomto spojení (pozri ďalšie väzby v Slovníku slovenského jazyka).

Pozrime sa na obsah a rozsah slov "sustainable development". Sustainable znamená udržateľný (napr. pri živote), podporný (ako podporovať niečo oprávnené). Ďalšie tvary od sustain vyjadrujú dobré vzťahy k živému. Slovo develop znamená vyvinúť sa, vyvíjať sa, ale aj rozvinúť, či ukázať sa, alebo napr. vyvolať

(foto) - viacznačné slovo. V danom kontexte je zjavné, že ho možno náležite preložiť ako vývoj, teda trvale udržateľný vývoj.

Pragmatik by povedal, nehrajme sa na slovíčka, veď je jasné, že ide o taký rozvoj spoločnosti, pri ktorom sa uspokojujú životne dôležité potreby súčasnej ľudskej populácie bez toho, aby to ohrozilo uspokojovanie životne dôležitých potrieb budúcich generácií.

Naozaj je to také jasné? Záleží na tom, ako definujeme životne dôležité potreby. Ak sa ich pokúsime definovať ekologicke, možno hovoriť o ekologickej udržateľnosti.

Čo znamená ekologická udržateľnosť? Azda dlhodobú udržateľnosť foriem života na Zemi v celom bohatstve a rozmanitosti.

Z populačnej genetiky vieme, aký význam pre vývoj má veľkosť populácie. Pri dostatočnej veľkosti možno hovoriť o evolučnej efektívnosti. Pri málopočetných populáciách sa pri pohlavnom rozmnožovaní neodovzďadávajú nasledujúcej generácii všetky vlohy, ktoré sú zakódované v genetickom aparáte. Tým mnohé zanikajú.

Ekologická udržateľnosť je nevyhnutnou podmienkou trvale udržateľného vývoja, ale vyžaduje významné hospodárske, technické, sociálne, politické a kultúrne zmeny vo väčšine krajín. Kritériá vývoja sa budú vyjasňovať, spresňovať alebo zviditeľňovať tak, ako bude dozrievať ekologicke myslenie a ako sa bude vyvíjať systém vzdelávania.

V čase, keď toto píšem, sa ozónová diera zväčšuje, znižuje sa plocha tropických pralesov. Druhy zanikajú skôr, ako by boli objavené pre vedu a ľudstvo, plytvá sa energia, narastá znečistenie prostredia. Na jednej strane je zúfalá ľudská bieda, na druhej strane obrovské bohatstvo.

Na záver sa ponúkajú slová významnej prekladateľky a teoretičky prekladu Zory Jesenskej: "Nestačí, ak prekladateľ pochopí slovo alebo väzbu v ich základnom význame, musí ich chápať v celej ich zložitosti a mnohovýznamnosti".

Štefan Maglocký